

DOVIŠTE DOBRE VODE KOD FOČE

HOLY SITE OF DOBRE VODE NEAR FOČA

Sažetak

Ovo je monografski rad kroz koji je autor nastojao pokazati i pojasniti sve aspekte dovišta Dobre vode kod Foče, od upoznavanja sa sastavnim elementima dovišta, preko prezentiranja i analize narodnih predanja o dovištu, do predstavljanja temeljnih funkcija dovišta: iscjeliteljske, obredne i društvene. U ovom radu prvi put autor je iznio tvrdnju o predislamskom porijeklu ovog dovišta koju je argumentirano pokušao dokazati.

Ključne riječi: dovište, tradicionalno dovište, Dobre vode, šejh Murat, Salih, Zarudina, Kolun, Kasimovo vrelo, Turjak, evlija, iscjeljenje bolesnih, Jurjevdan

Summary

In this is monographic paper the author strives to show and clarify all aspects of the Dobre Vode Holy Site in the vicinity of Foča, starting from the introduction to the holy site's basic elements, through the presentation and analysis of folk tales about the holy site, to the presentation of the site's basic functions: healing, ritual and social ones. For the first time, in this paper the author made a statement about the pre-Islamic origin of this holy site which he tried to support with arguments.

Key words: holy site, the traditional holy site, Dobre Vode, Sheikh Murat, Salih, Zarudina, Kolun, Kasimovo vrelo, Turjak, evli, healing of the ill, St. George's Day

Uvod

Kao što je i predviđeno prema „Kalendaru obilježavanja posebnih datuma i događaja u 2017. godini“ u okviru *Takvima* Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, u utorak 9. maja 2017. proučena je dova na dovištu Dobre vode kod Foče.¹⁷⁰ Smješteno u blizini zaseoka Zarudina u selu Kolun, općina Foča,

¹⁷⁰ Vidi: „Kalendar obilježavanja posebnih datuma i događaja u 2017. godini“, *Takvim* 2017, El-Kalem, Sarajevo, 2016, str. 247.

dovište Dobre vode obuhvata tri međusobno povezana lokaliteta: turbe šejh Murata i njegovog sina Saliha, izvori Dobre vode i Kasimovo vrelo. U današnje vrijeme svake godine prvog utorka po Jurjevu (6. maja) muslimani Sarajeva, Foče, Goražda, Ustikoline, Trnova i okolnih mjesta posjećuju turbe u Zarudini i učestvuju u dovi koja se, u organizaciji Medžlisa Islamske zajednice u Foči, uči pored izvora Dobre vode.

Iako su muslimani i pravoslavci ove nadaleko poznate izvore od davnina u velikom broju posjećivali i pohodili, o ovom dovištu nije objavljena cjelovita naučna studija. Iscrpne podatke o turbetu, narodnim predanjima o šejhu Muratu i njegovom sinu Salihu te osnovne informacije o karakteru i funkciji dovišta objavio je S. Alija Pašalić u djelu *Fočanske starine*.¹⁷¹ Pašalić je sedamdesetih i osamdesetih godina XX stoljeća boravio na dovištu u Zarudini i tom prilikom pedantno i detaljno zabilježio informacije o šejhu Muratu, njegovom sinu Salihu, njihovom turbetu te običaju posjećivanja turbeta i izvora Dobrih voda. Poslije agresije na Bosnu i Hercegovinu, kada je dovište Dobre vode postalo šire poznato, podaci slični onima u Pašalićevom djelu počeli su se objavljivati u pojedinim bosanskohercegovačkim dnevnim listovima,¹⁷² mjesečnim časopisima¹⁷³ i *Preporodu*¹⁷⁴, glasilu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Mirza Sinanović pisao je o Dobrim vodama u dva navrata. Prvi tekst „Dovište Dobre vode“ objavljen je u porodičnom magazinu *Semer kand* 2010. godine.¹⁷⁵ Tekst sadrži vrijedne podatke o hronologiji posjećivanja dovišta nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu, rekonstrukciji turbeta, izgradnji putne infrastrukture i obnovi česme i prostora oko izvora Dobre vode. Neizostavni dio rada su tri legende o šejhu Muratu koje su poslužile Sinanoviću kao podloška za priču „Šejh Murat i sin mu šejh Salih“ objavljenu u njegovoj knjizi *Merdžan-kaduna: Male priče o velikim ljudima* 2014. godine.¹⁷⁶ U dodatku ove knjige Sinanović navodi podatke o dovištu Dobre vode slične onima koje je ranije objavio u *Semer kandu*. Vrijedne podatke o šejhu Muratu i njegovom sinu Salihu objavio je 2008.

¹⁷¹ Pašalić, S. Alija (1988) *Fočanske starine (grad Foča i okolina – sela)*, Sarajevo, str. 375–379.

¹⁷² Vidi: Aganović, Elvira (2008) „Dovište dobrih ljudi i voda“, *Oslobođenje*, god. LXV, br. 22047, str. 32–33.

¹⁷³ Vidi: Sinanović, Mirza (2010) „Dovište Dobre vode“, *Semer kand*, Udruženje „Semerkand“, god. II, br. 14, Sarajevo, str. 54–55.

¹⁷⁴ Vidi: Selhanović, Selman (2008) „U susret Dobrim vodama“, *IIN Preporod*, br. 8/874, str. 43.

¹⁷⁵ Sinanović, Mirza, „Dovište Dobre vode...“, str. 54–55.

¹⁷⁶ Sinanović, Mirsad Mirza (2014) *Merdžan-kaduna: Male priče o velikim ljudima*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 66–74.

godine hfz. Haso Popara u *Preporodu*.¹⁷⁷ Poput Pašalića hfz. Popara nastoji uvažene šejhove smjestiti u historijski kontekst. On stoga analizira legende o njima, argumentirano kritizira one koji su u suprotnosti sa historijskim činjenicama i donosi podatke iz Fočanskog sidžila iz 1873. godine o nekom Salihu i Muratu koji su živjeli u Zarudini polovinom XIX stoljeća, a koji su, moguće, rodbina šejha Murata i njegovog sina Saliha.¹⁷⁸ Faruk Muftić, savremeni zaljubljenik u Foču i njenu okolinu, napisao je niz knjiga o ovom gradu i njegovim znamenitostima u kojima ponegdje spominje šejha Murata, njegovog sina Saliha i legende o njima.¹⁷⁹

Analiza sadržaja objavljenih tekstova o dovištu Dobre vode pokazuje da njihovi autori, uz izuzetak Alije S. Pašalića i hfz. Hase Popare, nisu koristili naučne metode niti su se ovim dovištem sistematski bavili. S druge strane, iako radovi Pašalića i hfz. Popare o pojedinim aspektima dovišta predstavljaju nezaobilazno štivo za sve one koji se ozbiljno žele baviti ovom temom, oni ne pružaju cjelovitu sliku o dovištu Dobre vode. Nakon provedenih terenskih istraživanja u Zarudini 9. maja 2017. u ovom radu smo prvi put na jednom mjestu ponudili hronološki pregled podataka o lokaciji dovišta, tipu dovišta i njegovoj funkciji, eventualnom predislamskom porijeklu dovišta, vjerskim obredima koji se izvršavaju u samom turbetu i pored izvora Dobrih voda, nekadašnjim i savremenim ritualima iscjeljenja vodom iz izvora.

Polje rada: Lokacija i sastavni elementi dovišta Dobre vode

Dovište Dobre vode nalazi se pored zaseoka Zarudina u selu Kolun 13 km zračne udaljenosti sjeverozapadno od Foče. Između centra Koluna i Zarudine nalazi se brdo Rudina, na osnovu kojeg je zaseok dobio ime. Zarudina danas administrativno pripada mjesnoj zajednici Miljevina, općina Foča, entitet Republika Srpska, dok u strukturama Islamske zajednice selo pripada džematu Mrežice, Medžlis IZ Foča, Muftijstvo goraždansko. Zarudina je preko Grepka, Turjaka i Koluna komunikacijski dobro povezana sa Sarajevom.

¹⁷⁷ Popara, Haso (2008) „O jednom dokumentu o zaseoku Zarudina/dovištu Dobre vode kod Foče“, IIN *Preporod*, br. 9/875, str. 69.

¹⁷⁸ Ibid., str. 69.

¹⁷⁹ Vidi: Muftić, Faruk (2000) *Foča – stećci i nišani*, Šahinpašić, Sarajevo, str. 119–121.

Prema popisu stanovništva iz 1879. godine u Zarudini su se nalazile četiri kuće u kojima je živjelo 20 mještana, svi muslimani.¹⁸⁰ Tokom XX stoljeća broj mještana nije se značajnije mijenjao, tako da je pred agresiju na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine u Zarudini bilo pet domaćinstava. Danas su u selu obnovljene samo tri kuće.

U neposrednoj blizini, istočno od ovih kuća, ispod lokalnog puta koji povezuje Zarudinu sa selima Potkolun i Strganci, smješteno je turbe šejha Murata i njegovog sina Saliha. Dalje uz put, udaljena nekoliko minuta hoda, nalazi se natkrivena musalla ispred koje je poravnat prostor za molitvu i izvori Dobre vode. Stotinjak metara dalje uz put je Kasimovo vrelo. Ova tri lokaliteta obavezno obilaze svi predani posjetioci dovišta.

Mapa dovišta Dobre vode

Prema posljednjem osmanskome popisu iz 1874. godine lokalitet Dobre vode vodio se na Šabanu, sinu Rašid Kadi-zadea (Rašidkadić). Poslije Prvog svjetskog rata imanje Dobra voda kupili su Jusa i Sado Popara koji je prije smrti 1967. godine širi prostor oko samih izvora Dobrih voda, sa česmama, kupatilima i livadom predviđenom za obavljanje namaza uvakufio. Kasnije su

¹⁸⁰ Haupt-Uebersicht der politischen Eintheilung von Bosnien und der Herzegovina („Glavni pregled političkog razdjeljenja Bosne i Hercegovine“), str. 111.

njegovi nasljednici, sinovi Tahir i Alija, posjed oko Dobre vode prodali porodicama Begović i Hukara koje su tada živjele u Zarudini.¹⁸¹

Turbe šejha Murata i Saliha je manja građevina (5 x 4 m) sa četverovodnim krovom prekrivenim crijepom.¹⁸² Nalazi se unutar lokalnog, još uvijek aktivnog, groblja u Zarudini. Ne zna se kada je sagrađeno. Faruk Muftić navodi da su turbe sagrađili mještani Zarudine 1761. godine u znak zahvalnosti šejhu Muratu kojeg su smatrali evlijom – dobrim.¹⁸³ Muftić ipak ne navodi izvor za ovaj podatak koji se stoga mora uzeti s rezervom. Hafiz Popara mnogo je oprezniji u datiranju nastanka turbeta. On smatra da bi turbe moglo biti sagrađeno poslije 1737. godine, pod uslovom da je istinito narodno predanje prema kojem je neki paša s Rataja posjetio šejha Murata te da je taj paša bio Bećir-paša I Čengić, hercegovački sandžak-beg, a poginuo je 1737. u Oziji.¹⁸⁴ Alija Pašalić smatra da je turbe sâm sebi i svom sinu napravio šejh Murat lično.¹⁸⁵ S obzirom na to da nema pouzdanih podataka o ovome, približno vrijeme izgradnje turbeta za sada nije poznato.

Temeljni dio turbeta, coklo, ozidano je kamenom. Na toj kamenoj osnovi sagrađena je prostorija turbeta od dizme (drvene građe) omalterisane pijeskom i krečom. Dva manja prozora ugrađena su u jugoistočni zid turbeta. Do Drugog svjetskog rata turbe je bilo prekriveno drvetom. Nakon rata, 1946. godine, stari drveni krov zamijenjen je crijepom.

Stara zgrada turbeta šejha Murata i njegovog sina Saliha (izvor: album gosp. Suvada Roge)

¹⁸¹ Popara, Haso, „O jednom dokumentu...“, str. 69.

¹⁸² Pašalić, S. Alija, *Fočanske starine...*, str. 375.

¹⁸³ Muftić, Faruk (2014) *Zaboravljena Foča*, Vakufska direkcija, Sarajevo, str. 137.

¹⁸⁴ Popara, Haso, „O jednom dokumentu...“, str. 69.

¹⁸⁵ Pašalić, S. Alija, *Fočanske starine...*, str. 376.

U turbetu se nalaze dva mezara koji su označeni drvenim kuburama bez nišana. Šejh Murat ukopan je u mezar uz jugoistočni zid turbeta. Prostor između Salihovog mezara i sjeverozapadnog zida posjetioci koriste za molitvu. Dugogodišnji turbedari ovog turbeta bili su članovi porodice Begović. Neposredno pred agresiju na našu državu turbedar je bila Duda Begović, a prije nje Muharem Bašić iz Koluna.¹⁸⁶ Osnovna funkcija turbedara jeste da zaštiti i sačuva tijelo osobe ili osoba ukopanih u turbetu, da vodi brigu o čistoći turbeta, da pali svijeće, donosi vodu u testiji (bokal) i priprema peškire. Mještani su kazivali da su nekada u ranim jutarnjim satima viđale mokre stope kako vode iz turbeta. Govorilo se da su to šejh Murat i njegov Salih klanjali u turbetu.¹⁸⁷

Unutrašnjost turbeta šejha Murata i njegovog sina Saliha, Zarudine, Foča (izvor: album gosp. Hilme Čoke)

Prilikom renoviranja turbeta 1968. godine ispod kubure na grobovima šejhova pronađena je drvena ploča s natpisom na arapskom pismu. Tadašnji imam džemata Mrežica odnio je ploču glavnom imamu u Foču, Ibrahim-ef Pajiću, koji je natpis pročitao i protumačio da su na ploči zapisana samo imena šejha Murata i Saliha.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Kazivao Alija Begović iz Koluna (Zarudina, 9. maj 2017).

¹⁸⁷ Pašalić, S. Alija, *Fočanske starine...*, str. 378.

¹⁸⁸ Ibid., str. 378.

Za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu cjelokupno muslimansko stanovništvo Zarudine i okolnih sela protjerano je sa svojih stoljetnih ognjišta, a njihove kuće su zapaljene i porušene. Turbe je, međutim, ostalo netaknuto. Jedini vidljivi trag devastacije koji su muslimani Zarudine zatekli u turbetu nakon rata bila su ispisana četiri „c“ unutar štita na unutrašnjem zidu turbeta.

Četiri „c“ (slovo „s“ na ćirilici) unutar štita na unutrašnjem zidu turbeta šejha Murata i Saliha (izvor: Faruk Muftić, Foča – stećci i nišani..., str. 121)

Turbe je u potpunosti renovirano u periodu od ramazana (počeo 23. septembra) 2006. do proljeća 2007. godine.¹⁸⁹ Stari dotrajali zidovi i trošni krov zamijeni su savremenim kvalitetnijim materijalima; napravljene su široke stepenice do turbeta; dovedena je voda iz obližnjeg izvora i urađena česma pored turbeta kako bi se posjetioci mogli abdestiti; te usječene kamene stepenice od turbeta ka izvorima Dobre vode.

Turbe šejha Murata i njegovog sina Saliha, današnji izgled (izvor: album gosp. Hilme Čoke)

¹⁸⁹ Selhanović, Selman, „U susret Dobrim vodama...“, str. 43.

Unutrašnjost turbeta nije se mijenjala, a mezari poštovanih šejhova sa drvenim kuburama prekrivenim zelenim platnom ostali su netaknuti. Iste, 2007. godine okončani su radovi na rekonstrukciji kompleksa oko česmi na izvorima Dobre vode, uređenju prostora za obavljanje namaza i Kasimovom vrelu. Tom prilikom popločan je prostor oko izvora Dobre vode; korito je prvo betonirano, a zatim obloženo ukrasnim kamenom; tri stare drvene česme zamijenjene su novim mermernim česmama. Lijevo od česme nalaze se natpisi na latinici i arebici o stoljetnoj tradiciji posjećivanja Dobrih voda i tarih prema kojem je Fadil-beg Budnjo sagradio česmu pred dušu svog oca rahmetli Begler-bega 2007. godine. Umjesto starih i neuslovnih kupatila ispod korita sagrađeno je novo kupatilo sa odvojenim prostorijama za muškarce i žene i ugrađenim tuševima za kupanje. Desno od kupatila napravljena je minijatura fontana u obliku gljive. Kupatilo, fontana, pristup česmama i musalla obloženi su ukrasnim kamenom.

Uređeni kompleks izvora Dobrih voda sa koritom, česmama, fontanom, kupatilom i natkrivenom musallom u pozadini (izvor: album gosp. Hilme Čoke)

S obzirom na to da se ranije centralna dova učila na neravnoj livadi ispred izvora, rekonstrukcijom kompleksa Dobre vode obuhvaćen je i taj dio dovišta. Sagrađena je kamena musalla otvorenog tipa prekrivana crijepom, a prostor ispred musalle je poravnat, čime je vjernicima u značajnoj mjeri olakšano obavljanje namaza i prisustvovanje vjerskom dijelu programa.

Pravac kible označen je kamenim mihrabom s čije desne strane se nalazi drveni minber.

Musalla ispred izvora Dobre vode sa uređenim prostorom za obavljanje namaza (izvor: album gosp. Hilme Čoke)

Uz rekonstrukciju i uređenje izvora Dobrih voda i prostora oko njih, Fadil-beg Budnjo napravio je novu česmu i na Kasimovom vrelu. Prema natpisima na latinici i arebici ovaj hajrat posvetio je pred dušu svoje rahmetli majke Muniba-hanume. I ovo vrelo obloženo je ukrasnim kamenom i mermernom česmom. Pored turbeta, izvora Dobrih voda i Kasimovog vrela postavljeni su informativni panoi koji pružaju osnovne informacije o znamenitostima i pravilima lijepog ponašanja.

Kasimovo vrelo i informativni pano pored njega (izvor: album gosp. Hilme Čoke)

Obnovom turbeta, uređenjem izvora Dobrih voda i Kasimovog vrela, izgradnjom musalle i molitvenog prostora te putne komunikacije prema Sarajevu 2007. godine stekli su se svi neophodni uslovi za neometano izvršavanje vjerskih obreda i narodnih običaja na dovištu Dobre vode. Naredne, 2008. godine dovište Dobre vode uvršteno je u „Kalendar obilježavanja posebnih datuma i događaja“ u okviru *Takvima* Islamske zajednice.

Dobre vode su tradicionalno kalendarsko dovište s predislamskom genezom

Tradicionalna kalendarska dovišta su dovišta sa stoljetnim kontinuitetom koji ponekad seže duboko u predosmansko ili osmansko doba i traje, s manjim prekidima ili bez njih, do današnjih dana. Lokacije većine dovišta ovog tipa nalaze se na mjestima s predislamskim ili muslimanskim obilježjima, što znači da je njihovu genezu moguće povezati s tradicijom predislamskih stanovnika ili s historijom muslimana u našoj zemlji. U tom smislu Dobre vode su karakteristično kalendarsko dovište locirano uz iscjeliteljske izvore u čijoj blizini se nalazi muslimanski vjersko-historijski spomenik – turbe šejha Murata i njegovog sina Saliha. S obzirom na to da je izuzetno važan, možda i presudan, aspekt dovišta Dobre vode iscjeliteljska moć njegovih izvora, ovo dovište se ne može poistovjetiti s drugim tradicionalnim dovištima koja imaju čisto muslimansko porijeklo, odnosno čuvaju uspomenu na neki bitan događaj ili ličnost iz historije islama u Bosni i Hercegovini. Stoga smatramo da je okupljanje pored izvora Dobre vode predislamski običaj koji je tokom stoljeća poprimio islamska obilježja. Ovu tvrdnju potkrijepit ćemo s nekoliko činjenica.

Prvo, kao što ćemo u nastavku rada vidjeti, narodna predanja i legende o šejhu Muratu i njegovom sinu Salihu imaju jednu značajnu funkciju, a to je da se objasni porijeklo ili geneza nastanka izvora Dobrih voda. Fokus je, dakle, na iscjeliteljskim izvorima Dobrih voda, a ne na šejhu Muratu i Salihu. Od svih predanja o njima dvojici možda je najvjerovatnije i istini najbliže ono koje govori o tome kako su njih dvojica prvi sagradili kupatila pored izvora Dobrih voda. Uz ovaj hajrat moguće je da su učinili i druge, zbog čega su im njihove komšije nakon smrti sagradile turbe, čime je okupljanje na izvorima Dobre vode dobilo još jedan kultni sadržaj.

Drugo, muškarci i žene, neovisno o konfesiji, odvajkada su se na Dobrim vodama okupljali pored izvora, a ne pored turbeta. Turbe je bilo, kao što je i danas, usputna stanica, ali ne i cilj putovanja. Tokom naših terenskih

istraživanja 2017. godine primijetili smo da veliki broj posjetilaca uopće nije ni išao do turbeta, pogotovo ne oni koji su dolazili putem sjeveroistočno od izvora, već su se zadovoljavali vjerskim programom na musalli i uzimanjem vode iz izvora. Tragajući za kulturnim mjestima sa sličnom sadržajnom osnovom u Bosni i Hercegovini, pronašli smo da se paralele mogu povući između dovišta Dobre vode i čuvenog svetišta sv. Ive u Podmilačju. Svake godine u Podmilačje se slije rijeka ljudi među kojima je ranije najviše bilo bolesnika, različitih konfesija, koji su dolazili iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, pa i šire. U neposrednoj blizini crkve sv. Ive nalazi se vrelo Mrtvalj za koje se vjeruje da je ljekovito i čudotvorno. Bolesni su se ujutro na Ivandan, 24. juna, kupali u Mrtvalju, a zatim su prisustvovali centralnom događaju na svetištu – misi za ozdravljenje. Usljed velike posjećenosti, a zbog nepostojanja kupatila, bolesnici se danas samo umivaju vodom iz Mrtvalja. Iscjeliteljsko kupanje izvorskom vodom pored crkve sv. Ive u Podmilačju potaknulo je Radmilu Fabijanić da zaključi kako okupljanje na ovom svetištu ima pretkršćansko, antičko porijeklo kojem je kršćanstvo kasnije dalo svoje obilježje.¹⁹⁰ S obzirom na to da ljudi u Zarudini slijede gotovo identičan iscjeliteljski obrazac kao u Podmilačju, s tim što se umjesto mise uči dova, nemamo nikakvog razloga sumnjati u predislamsko i pretkršćansko porijeklo dovišta Dobre vode. Pored toga, u blizini naselja Jezero u srednjoj Bosni, nedaleko od magistralnog puta Jezero – Šipovo, s desne strane nalazi se izvor Perućac. Ovaj izvor se od starina koristi za liječenje dječijih kožnih bolesti. Prema kazivanjima mještana, oboljelo dijete potrebno je okupati u izvoru rano ujutro prije Sunca i namazati ga blatom oko izvora, a zatim ga ponovo okupati i obući u čistu odjeću. Dijelovi korištene dječije odjeće, kao što se to činilo pored izvora Dobre vode, ostavljali su se oko vrela Perućac. Ljekovitu vodu iz vrela također su koristili svi ljudi bez razlike na konfesiju. U blizini ovog vrela, nekoliko kilometara uz magistralni put prema Šipovu, nalazi se drugi izvor, Smrdeljac, čija voda se koristi za liječenje očnih bolesti.¹⁹¹ Ovo navodimo radi velikih sličnosti u liječenju između izvora Dobrih voda i Kasimovog vrela, s jedne strane, odnosno izvora Perućca i Smrdeljca, s druge strane.

¹⁹⁰ Fabijanić, Radmila (2002) „Podmilačje i sveti Ivo”, u: *Jajce 1396–1996*, Zbornik radova sa znanstvenog simpozija u povodu 600. obljetnice spomena imena grada Jajca, Jajce, 5–7. 12. 1996. g., Društvo za zaštitu kulturno-povijesnih i prirodnih vrijednosti Jajca i Općina Jajce, Jajce, str. 173.

¹⁹¹ Kazivao Hazim Duranović iz Divičana (Jezero, 15. augusta 2017).

Izvor Perućac u blizini naselja Jezero u srednjoj Bosni. Pored izvora vidljivi su dijelovi ostavljene dječije odjeće.

Ljudi, neovisno o tome kojoj su religiji u određenoj historijskoj epohi pripadali, vodu iz svih spomenutih izvora stoljećima su koristili za liječenje bolesnih prenoseći svoja pozitivna iskustva s koljena na koljeno, do današnjih dana.

Treće, datumi okupljanja pored izvora Dobre vode također sugeriraju da je u konkretnom slučaju riječ o predislamskoj tradiciji. Kao što je poznato, Jurjevdan je, uz Aliđun, bio jedan od dva ključna datuma na osnovu kojeg se uređivao poljoprivredno-stočarski život srednjovjekovnih stanovnika Bosne i Hercegovine.¹⁹² Tako su se prije Jurjeva trebali uraditi neki poslovi, a neki poslije, odnosno do Aliđuna su se završavale određene aktivnosti u polju, a poslije Aliđuna druge itd. Na osnovu Jurjevdana i Aliđuna određivali su se i datumi predislamskih svetkovina od kojih su neki nastavili da se obilježavaju i nakon prelaska na islam. Dovište Dobre vode jeste jedno od njih, jer su vodu s izvora Dobre vode mještani Zarudine i okoline koristili za jurjevdanske magijske obrede, što je, kako je poznato, strano islamskom učenju i ima predislamsko, staroslavenko porijeklo. Vjerovalo se da voda iz izvora Dobre vode na Jurjevdan ima posebnu snagu i moć, tako da su muškarci i žene ujutro, prije Sunca, išli do izvora oko kojeg su brali travu koju su kasnije davali stoci nadajući se da će zbog toga stoka te godine biti još bolja i sa više mlijeka. S travom oko izvora Dobre vode trljali su svoju

¹⁹² O Jurjevdanu u tradiciji Bošnjaka vidi: Duranović, Elvir (2011) *Elementi staroslavske tradicije u kulturi Bošnjaka*, Bugojno, str. 122–131.

stoku kako bi je na taj način zaštitili od ujeda zmija. Mladim vrbovim granama, koje su rasle ispod izvora, opasivali bi se na Jurjevdan, da bi bili vitki kao vrba, a na drijenu bi se ljuljali kako bi bili jaki i zdravi kao drijen. Uoči Jurjeva djevojke su kući nosile vodu iz izvora Dobre vode kojom bi se na jurjevdansko jutro kupale vjerujući da će te godine biti ljepše i zdravije.¹⁹³ Izbor vrela Dobre vode za izvršavanje jurjevdanskih magijskih rituala nedvojbeno ukazuje na predislamsko porijeklo ovog dovišta.

Četvrto, oni koji su se željeli izliječiti od neke bolesti na dovište Dobre vode išli su tri puta i to u:

- utorak prije Jurjeva – „Boni utorak“,
- prvi utorak poslije Jurjeva – centralno dovište,
- drugi utorak poslije Jurjeva.

Zajednička dova pored izvora učila se u prvi utorak poslije Jurjeva i tada dolazi najviše svijeta. Izbor utorka za dan održavanja dovišta može ukazivati na predislamsko porijeklo okupljanja na Dobrim vodama, jer su se ranije u većini slučajeva dove i svetkovine održavale u određeni utorak poslije Jurjeva. Tragajući za odgovorom na pitanje zašto su se dove održavale utorkom, dr. Muhamed Hadžijahić je analizom narodne tradicije i sačuvanih sujevjerja o utorku zaključio kako je među Južnim Slavenima bilo rašireno vjerovanje da je utorak nesretan dan, te da su se dove ili molitve održavale na taj dan u cilju zaštite od zlih demona.¹⁹⁴ Uz učenje dova, zaštita od zle kobi utorka postizala se nizom tabua. Između ostalog, nije bilo dozvoljeno:

- a) *u utorak od kuće polaziti – stići će nesreća u putu;*
- b) *u utorak prati haljine – obit će krupa;*
- c) *brijati se u utorak, može se obrijati devlet dlaka;*
- d) *rezati nokte u utorak, sevep je velikoj bolesti.*¹⁹⁵

Termin manjeg broja dovišta određivao se ponedjeljkom. Dolaskom modernih vremena i uvođenjem radnih dana od ponedjeljka do petka došlo je do pomjeranja terminā dovištā sa utorka i ponedjeljka na subotu i nedjelju,

¹⁹³ Zabilježili autori u Zarudini 9. maja 2017.

¹⁹⁴ Hadžijahić, Muhamed, H.H.S., „Pećina u Brateljevićima...“, str. 486. O utorku kao nesretnom danu među Južnim Slavenima vidi: Kulišić, Špiro (1970) *Srpski mitološki rječnik*, Nolit, Beograd, str. 306–307.; Stojković, Marijan (1936) „Sretni i nesretni dani“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, br. 30, sv. 2, JAZU, Zagreb, str. 62–64.

¹⁹⁵ Kapetanović, Riza-beg, Mulabdić, Edhem, Hadžibaščaušević, Fehim (1990) „Šta ne valja“, *Behar* (list za pouku i zabavu), god. I–X, odabrali Alija Isaković i Hadžem Hajdarević, El-Kalem, Sarajevo, str. 94–95.

sedmične neradne dane. Međutim, tradicija okupljanja na dovištu Dobre vode u utorak toliko je jaka da se i u današnje vrijeme zadržala. Razlog za to je duboko ukorijenjeno narodno vjerovanje o ljekovitosti Dobre vode u utorak, neposredno prije ili poslije Jurjevdana.

Na osnovu navedenog nemamo razloga sumnjati da su se ljudi i prije dolaska islam, pa ako hoćete i prije kršćanstva, okupljali za Jurjevdan na izvorima Dobre vode koju su smatrali ljekovitom i čudotvornom. Dolaskom islama i zalaganjem šejha Murata i njegovog sina Saliha okupljanje na dovištu dobilo je islamska obilježja.

Šejh Murat i njegov sin Salih – između mita i stvarnosti

O životima i djelovanju šejha Murata i njegovog sina Saliha, koje narodna tradicija povezuje s počecima dovišta Dobre vode, postoji veliki broj predanja i legendi, ali do sada nije pronađen nijedan historijski izvor na osnovu kojeg bismo pouzdano znali nešto o njima i vremenu u kojem su živjeli. Hfz. Haso Popara o njima kaže: „O tome ko su bili šejh Murat i njegov sin Salih, kada su rođeni i umrli, kako su se prezivali i kako je bilo ime Muratovom ocu – koliko je nama poznato – nema sigurnih podataka.“¹⁹⁶ Ipak, na osnovu mezara u turbetu u Zarudini zasigurno se zna da su šejh Murat i njegov sin Salih historijske ličnosti. Čini se da ni u njihova imena nema nikakve sumnje. Naime, u Fočanskom sidžilu za mjesec muharrem 1290/1873. godinu hfz. Popara pronašao je dokument u kojem se 1865. godine u Zarudini spominju imena braće Murata i Saliha. S obzirom na to da je Zarudina, kako smo to gore napomenuli, kraj osmanske vladavine dočekala sa četiri kuće i dvadesetak mještana, a poznato je da su Bošnjaci potomcima tradicionalno davali imena svojih predaka, pogotovo ako je riječ o uglednim precima kakvi su šejh Murat i Salih nedvojbeno bili, braća Murat i Salih iz 1865. godine najvjerovatnije su dobili imena po svojim slavnim istoimenjacima.¹⁹⁷

Prema narodnom predanju šejh Murat je u pratnji sina Saliha putovao svijetom dok ih sudbina nije dovela u Zarudinu gdje su zastali da se odmore. Tu im se dopala mir i okolina, pa šejh reče svome sinu: „Ovdje ostajem jer ću biti miran do Kijametskog dana.“ Što rekoše, to i učiniše. Mještani okolnih sela uskoro su saznali da se u njihovu blizinu doselio učeni šejh, pa pohrliše da mu budu pri ruci i ponude gostoprimstvo. Tako su se šejh Murat i Salih

¹⁹⁶ Popara, Haso, „O jednom dokumentu...“, str. 69.

¹⁹⁷ Ibid., str. 69.

naselili u Zarudini. Osvrćući se na ovo narodno predanje, hfz. Popara navodi da je Salih-aga Bašić (umro 1935. godine kao starac od blizu 100 godina) iz Koluna¹⁹⁸ prenio kako je od svojih predaka slušao da je šejh Muratov otac bio rodом iz Koluna gdje je i ukopan. Murat je, pak, prema predanju, imao veliki posjed sa kućom, štalom i slugama u Zarudini,¹⁹⁹ što ne bi bio slučaj da je riječ o siromašnom lutajućem dervišu.

Narodno predanje dalje priča kako je jedne prilike, dok mu je sin bio na frontu s osmanskом vojskom, šejh Murat vrhao žito na gumnu. Kada je bio u pola vršaja, napustio je posao i počeo vilama udarati po žari i haptici ponikloj uz ogradu. Nakon što se Salih vratio s fronta, šejh Murat ga upita kako je bilo na vojni. Salih tad odgovori: „Babo, da ne bi onih tvojih vila onaj dan, svi bismo izginuli.“²⁰⁰

Šejh Murat imao je veliko imanje i držao je ovce koje je čuvao pastir, zadovoljan da bude u službi tako dobrog čovjeka kao što je šejh Murat bio. Jedne večeri nakon što je završio s poslovima i zatvorio ovce u tor nedaleko od sela, mladić je otišao kod šejha na večeru i sijelo. Pošto se dugo zadržao, u neka doba noći on zatraži od šejha izun (dozvolu) da ode, a šejh mu reče da ostane još malo da se druže. Pastir je poslušao i ostao još neko vrijeme sa šejhom. Kada se kasnije vratio do stada, primijetio je da nema najboljeg ovna zvonara. Rano ujutro odmah ode da to kaže šejhu, koji mu tada reče: „E, moj sinak, ja tebe sinoć i zadržah malo duže, jer je vuk koji je odnio ovna krenuo iz Nahoreva (naselje sjeverno od Sarajeva) da večera u Zarudini.“²⁰¹

Na Kolunskom brdu iznad sela nalazi se staro groblje u kojem ima mnogo manjih udubljenja, rupa, bez ikakvih nadgrobniх spomenika koje narod naziva Rupe. Prema predanju na tom mjestu je šejh Murat za vrijeme sušnih mjeseci učio kišne dove moleći dragog Boga da im podari rodnu kišu. Jedne prilike kada su se muslimani na poziv šejha Murata okupili na Rupama da uče kišnu dovu, primijetili su da dva čovjeka nedostaju: neki Šorlija i Sejfić, pa su ih sačekali. Kada su njih dvojica stigli, šejh Murat ih je izdvojio iz džemata i rekao im da oni ne mogu učestvovati u obredu, jer su nešto pogriješili. Šorlija je rekao da je bio u mlinu, pa kada se vratio kući, rekao je ženi da mu skuha tri jaja za ručak. Kada su jaja skuhana, on ih je pojeo, a zatim otišao na dovu. Šejh mu je rekao da je pogriješio, jer svojoj gladnoj djeci nije dao da jedu s njim. Sejfiću je, pak, rekao da je, žureći od kuće na

¹⁹⁸ Susjedno selo sjeveroistočno od Zarudine.

¹⁹⁹ Popara, Haso, „O jednom dokumentu...“, str. 69.

²⁰⁰ Sinanović, Mirza, „Dovište Dobre vode...“, str. 55.

²⁰¹ Ibid., str. 55.

dovu, umjesto putem, išao preko njiva gazeći travu i tuđe žito, zbog čega je i on grješan, pa im šejh zbog toga nije dozvolio da učestvuju u kišnoj dovi.²⁰² Šejh Murat održavao je bliske kontakte sa nekim pašom Čengiće iz Rataja. Jedne prilike dok je bio u gostima kod paše, pozvao ga je da ga posjeti u Zarudini. Paša je obećao da će mu doći, ali je želio provjeriti da li je šejh Murat stvarno evlija, pa se istu noć, kad je šejh otišao od njega, spremio i krenuo u Zarudinu. Međutim, šejh je putom duhovnog otkrovenja saznao za pašinu namjeru, pa je brzo stigao u Zarudinu i sa rodbinom i prijateljima počeo se spremati da ga dočeka. Napravili su jaslje i pojilo za njegove konje, zaklali stoku i spremili večeru, a zatim je šejh upalio fenjere i sa nekoliko momaka krenuo ususret paši. Kada je paša vidio šejha Murata kako mu ide ususret, shvatio je da je on evlija i nakon toga ga je još više poštovao.²⁰³

Napomenut ćemo ovdje da se na planini Čemerno u istočnoj Hercegovini također nalazi vrelo Dobra voda čija voda je nadaleko poznata po svojoj ljekovitosti. Zna se da je ovu Dobru vodu svake godine u ljetnom periodu pohodio Derviš-paša Čengiće (umro 1876) koji se tu odmarao, lovio i teferičio.²⁰⁴ Da li je to naš paša koji je prema gornjem predanju pohodio Dobre vode u Zarudini? S obzirom na to da se u oba slučaja spominje isto prezime Čengiće i isti nazivi za dva različita vrela Dobre vode, sa istim, ljekovitim svojstvima, moguće je da je narod vremenom pomiješao posjete Derviš-paše Čengiće Dobrim vodama na Čemernom sa Dobrim vodama u Zarudini.

Po predanju, prostor Zarudine i okolnih sela ranije je oskudijevao u vodi. Šejh Murat je svakodnevno izlazio na mjesto gdje se danas nalaze izvori Dobre vode i molio dragog Boga da im podari vodu. Bog je nakon izvjesnog vremena primio njegovu molbu i provreli su izvori Dobre vode koja ne samo da nikada ne presuše nego je izuzetno ljekovita, posebno za kožne, ali i druge bolesti. Kasnije je Murat na tom mjestu sagradio odvojena kupatila za muškarce i žene.²⁰⁵

Funkcija spomenutih narodnih predanja slična je funkciji koju mitovi općenito imaju, a to je da se objasne određeni prirodni ili kulturni fenomeni.²⁰⁶ U ovom slučaju to je nastanak ljekovitih izvora Dobre vode.

²⁰² Pašalić, S. Alija, *Fočanske starine...*, str. 377.

²⁰³ Ibid., str. 376–377.

²⁰⁴ Grđić, Luka (1888) „Opis Gacka sa starinama i običajima narodnim“, *Bosanska vila*, br. 6, str. 88.

²⁰⁵ Ibid., str. 376.

²⁰⁶ Bastian, Dawn E., Mitchell, Judy K. (2004) *Handbook of Native American Mythology*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Denver, Oxford, str. 2

Gornja predanja bi nedvosmisleno trebala pokazati da je šejh Murat evlija – dobri, čijim čudotvornim zalaganjem su provreli izvori blagoslovljene i ljekovite Dobre vode koju ljudi ovih prostora odvajkada koriste za liječenje. I upravo kroz tu prizmu potrebno je promatrati narodna predanja o njemu. S obzirom na to da je svrha predanja da ukažu na visoki stepen koji je šejh Murat imao kod Boga i objasne porijeklo izvora Dobrih voda, njihov sadržaj može, ali i ne mora biti istinit.

Na osnovu navedenog jasno je da, za sada, nema pouzdanih podataka o šejhu Muratu i njegovom sinu Salihu.

Diskutabilna je, također, tvrdnja Alije Pašalića o tome da je šejh Murat bio pročelnik derviškog reda. Naime, praksa je pokazala da se u mjestima sa jakim derviškom tradicijom razvijaju posebni vjerski običaji koji se manifestiraju kroz učenje salavata prije svake *El-Fatihe* (prve sure u Kur'anu), stavljanja desne ruke na srce prilikom učenja salavata prije *El-Fatihe*, učenja zajedničkog zikra uoči petka ili ponedjeljka i sl. Takva praksa u Zarudini, Kolunu i okolnim selima nije zabilježena.²⁰⁷

Činjenica je, međutim, da su šejh Murat i Salih bili ugledni i poštovani ljudi iznad čijih grobova su mještani sagradili turbe kako bi se sačuvala uspomena na njih.

Funkcija dovišta: obredni, iscjeliteljski i društveni aspekti dovišta Dobre vode

Turbe šejha Murata i njegovog sina Saliha izuzetno poštuju i cijene svi stanovnici Foče, Ustikoline i okolnih mjesta, bez obzira na naciju i vjeru. Činjenica prema kojoj je turbe jedini muslimanski objekat koji nije srušen za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu to dodatno potvrđuje. Lokalni muslimani Zarudine i Koluna, pravoslavci Tatarevića, susjednog sela jugoistočno od Zarudine, i drugih naselja sa strahopoštovanjem su se ophodili prema turbetu. Pored turbeta se djeca nisu igrala, pjesme se nisu pjevale, muškarci su obavezno nosili kape, žene marame, a oni koji su jahali na konju, sjahali bi kada bi prolazili pokraj turbeta. Pripovijeda se da je neki kabadahija²⁰⁸ odlučio iskušati narodno vjerovanje, pa je jašući krenuo pored

(online adresa: http://www.eso-garden.com/specials/handbook_of_native_american_mythology.pdf).

²⁰⁷ Kazivao Haso Popara iz Koluna (Sarajevo, 5. oktobar 2017).

²⁰⁸ Kabadahija – onaj koji se prikazuje junakom. Vidi: Škaljić, Abdulah (1966) *Turcizmi srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, str. 376.

turbeta. Tada je iznenada puhnuo jak vjetar koji ga je oborio s konja.²⁰⁹ Informativni pano s osnovnim podacima o turbetu i kodeksu ponašanja u turbetu sugerira onima koji pored turbeta prolaze u automobilu da zastanu, izađu iz auta, nazovu selam i prouče *El-Fatih*u. Običaj je, također, nalagao da se, prolazeći pored turbeta, osoba licem okrene prema njemu, podigne desnu ruku i pozdravi (nazove selam) onima koji su ukopani u njemu. Priča se da je neki čovjek namjerno okrenuo glavu od turbeta, pa mu se vrat ukočio i glava mu je ostala iskrivljena.²¹⁰ Iako su se odvajkada u turbetu ostavljali dobrovoljni prilozi, prije rata se vrata nikada nisu zaključavala, niti se desilo da neko opljačka turbe. Vjerovalo se da će se ruka osušiti onome ko bi to učinio.²¹¹

Turbe šejha Murata i njegovog sina Saliha muškarci i žene su pohodili kada god bi ih zadesila kakva nevolja ili kada bi htjeli da im se ispuni neka želja (murad). Posjetioци bi donosili darove turbetu, obično su to bili peškiri, komadi tekstila, odjevni predmeti, tespihi ili novac. U turbe se tada ulazilo pod abdestom, desnom nogom, tiho i skrušeno. Ako su muškarci u turbetu, žene će sačekati dok oni završe sa obredima, pa će onda ući. Isto će postupiti i muškarci ako su žene ušle u turbe prije njih. Kada pređe preko praga, osoba stane prema mezaru šejha Murata i prouči suru *El-Fatih*u pred njegovu dušu, a zatim se pomakne korak udesno, stane prema Salihovom mezaru i prouči *El-Fatih*u pred njegovu dušu.

Osoba se zatim povlači u slobodni prostor desno od Salihovog mezara i tu, desno ili lijevo od grobova, odnosno okrenut prema grobovima, klanja dva

²⁰⁹ Kazivao Alija Begović iz Koluna (Zarudina, 9. maj 2017).

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Kazivao Haso Popara iz Koluna (Sarajevo, 5. oktobar 2017). Nakon rata, međutim, turbe je nekoliko puta opljačkano.

rekata za murad (želju). Nakon namaza i proučene dove osoba ustaje, prilazi mezaru šejha Murata, dlanovima dodirne drvenu kuburu iznad mezara, a zatim potare svoje lice radi bereketa. Isti obred ponovi i pored Salihovog mezara. Osoba potom daruje turbe i, idući natraške licem okrenuta mezarovima evlija, izlazi iz turbeta.²¹² Pored toga, neki muškarci i žene poslije izlaska naprave sedam krugova oko turbeta u želji da im se dova ili molba ispuni.

Po svojoj strukturi i sadržaju obredno posjećivanje turbeta šejha Murata i njegovog sina Saliha ne razlikuje se od u Bosni i Hercegovini uobičajenog posjećivanja turbeta. Učenje dove za umrle, darivanje turbeta, klanjanje dobrovoljnog namaza, učenje dove za sebe, dodirivanje kubure iznad mezara evlije i potiranje lica, te ponekad kruženje oko kabura evlije ili njegovog turbeta sastavni su dio obreda koji se čine prilikom posjete bilo kojem turbetu u našoj zemlji. Motivi posjete turbetima su različiti. Neko to čini radi ibreta (razmišljanja) i uzimanja pouke, ali većina turbe posjećuje zbog raširenog narodnog vjerovanja da će Bog molitvu izrečenu u blizini Njegovog dobrog roba (evlije) brže i lakše primiti nego na nekom drugom, profanom mjestu. Po istom vjerovanju evlija je bio blagoslovljen, pa je, analogno tome, i njegov mezar blagoslovljen i ono što je u fizičkom kontaktu s njegovim mezarom je blagoslovljeno. Iz tog razloga posjetioci dodiruju drvene kubure iznad mezara šejha Murata i njegovog sina Saliha ili iznad Ajvaz-dedinog mezara i potiru svoja lica kako bi bereket (Božiji blagoslov) prešao i na njih. Obilaženje oko turbeta ili oko mezara evlije nastalo je pod utjecajem *tavafa*, pobožnog kruženja oko Kabe za vrijeme hadža, po sedam puta suprotno od smjera kazaljke na satu. Na isti način obilazi se i turbe ili mezar evlije. Odavanje počasti Kabi tavafom tako se prenijelo na odavanje počasti evlijama, također tavafom. Naravno, ne treba ni spominjati da je to u suprotnosti sa službenim tumačenjem islama i islamskih propisa.

Ovdje navedeni obredi činili su se u situacijama kada osoba koja posjećuje turbe ima dovoljno vremena i prostora da se posveti molitvi, što u dane dovišta (u utorak prije Jurjeva i dva naredna utorka) uglavnom nije slučaj, jer ljudi neprestano ulaze i izlaze, tako da se preporučuje kraće zadržavanje u turbetu. U takvoj situaciji posjetioci se abdeste na česmi ispred turbeta, a zatim skrušeno u tihoj koloni, jedan po jedan, ulaze u turbe ili stojeći ispred praga uče *El-Fatihu* i dovu na murad (želju), daruju turbe i nastavljaju dalje stepenicama usječenim u brdo iza turbeta ka izvorima Dobre vode. Posjetiocima turbeta u tim danima se ne preporučuje da se vraćaju istim

²¹² Zabilježili autori 9. maja 2017. godine u Zarudini.

putem kojim su i došli do turbeta, nego da nastave ka Dobrim vodama uz usječene stepenice.²¹³

Posjetioци uđu u turbe ili na njegovim vratima prouče El-Fatih, daruju turbe, a onda nastavljaju dalje uz usječene stepenice ka Dobrim vodama (izvor: album Hilme Čoke)

U utorak prije Jurjeva na „Boni utorak“ dolazili su bolesni, sami ili s njegovateljima, pješice ili jašući. Dolazile su i zdrave osobe koje su željele sačuvati zdravlje. Donosili su hranu, novu odjeću, posuđe za grijanje vode i peškire. Kada bi došli do izvora, pronašli bi pogodno mjesto u njegovoj blizini, a zatim bi se *El-Fatihom* sjetili evlija i nasuli vodu iz izvora u posuđe. Voda se sipala s *bismilom* podjednako sa sve tri česme, počevši od krajnje desne česme. Zatim bi zapalili vatru, ugrijali vodu i odlazili u kupatilo. Žene bi išle u žensko, a muškarci u muško kupatilo, skinuli bi sa sebe svu odjeću, ponovo proučili *bismilu* i kupali se zagrijanom izvorskom vodom. Oni hrabriji i otporniji kupali su se hladnom vodom, što se smatralo zdravijom varijantom. Poslije kupanja oblačili su novu odjeću, dok su korištenu odjeću i peškiru ostavljali na za tu svrhu određeno mjesto pored izvora. To se čini zbog toga što se vjeruje da se na taj način odbacuje od sebe i sama bolest.²¹⁴ Prisjetimo li se tvrdnje Alije Pašalića da se voda iz Dobrih voda, prije svega, koristila za liječenje kožnih bolesti, odbacivanje korištene i zaražene odjeće tada dobiva puni smisao i ima potpuno opravdanje u medicini. Nakon završenog iscjeliteljskog kupanja iladž-vodom²¹⁵ ponovo su se posude punile izvorskom vodom koja se nosila za kućnu upotrebu. Nakon kupanja odlazilo se do Kasimovog vrela stotinjak metara udaljenog od Dobre vode. Prema uputama sa informativnog panoa postavljenog pored izvora, vodu s izvora potrebno je zahvatiti rukama, a zatim okrenuti leđa izvoru i isprati oči. Postupak se ponavljao tri puta. Poput Dobre vode, posjetioци su obavezno uza

²¹³ Kazivao Alija Begović iz Koluna (Zarudina, 9. maj 2017).

²¹⁴ Duranović, Elvir, Henig, David (2017) „U potrazi za Božijim bereketom i zdravljem“, IIN Preporod, br. 10/1092, str. 44.

²¹⁵ Ljekovita voda. Vidi: Škaljić, Abdulah, *Turcizmi...*, str. 343.

se nosili i vodu iz Kasimovog vrela.²¹⁶ Time se obred iscjeljenja na „Boni utorak“ završavao. U današnje vrijeme rijetko ko pohodi u Zarudinu na „Boni utorak“.

Većina posjetilaca dolazi na centralnu manifestaciju na dovištu Dobre vode koja se organizira u prvi utorak poslije Jurjeva. Toga dana Zarudinu u velikom broju pohode svi, i zdravi i bolesni muslimani. Ponovo se, na način kako smo to gore objasnili, posjećuje turbe u Zarudini, bolesni se kupaju izvorskom Dobrom vodom, ispiru oči vodom iz Kasimovog vrela, a zatim se vraćaju do prostora za molitvu u blizini izvora Dobre vode gdje se vrše pripreme za vjerski dio programa. Ove, 2017. godine vjerski program koji su izveli imami Medžlisa IZ Sarajevo otpočeo je u 12 sati. Okupljeni vjernici doista su uživali u milozvučnom učenju Kur'ana, ilahija i mevluda. Poslije toga su šejhovi i derviši proučili kraći kelime-i tevhid. Vjernike je potom poselamio muftija Muftijstva goraždanskog Remzija-ef. Pitić.

Neposredno pred podne-namaz na musalli u Zarudini, 9. maj 2017.

Poslije muftije, u svojstvu izaslanika reisul-uleme dr. Huseina ef. Kavazovića, predavanje je održao glavni imam Medžlisa IZ Sarajevo dr. Ferid ef. Dautović, dok je hajr-dovu za bereket i napredak proučio Suljo ef. Ćerimović, pomoćnik glavnog imama MIZ Sarajevo. Učenjem dove i klanjanjem podne-namaza završen je vjerski dio okupljanja na dovištu Dobre vode.²¹⁷

Nakon učenja glavne dove na Dobrim vodama posjetioci postepeno odlaze na Turjak, planinski proplanak iznad Zarudine gdje se u današnje vrijeme parkiraju autobusi i organizira teferič. S obzirom na to da se ranije u Zarudinu dolazilo pješice i na konjima iz različitih pravaca, teferič je bio organiziran na dva mjesta. Za one koji su dolazili iz Mrežice i drugih sela istočno i sjeverno od Zarudine teferič je bio na Rudini, a za one koji su dolazili iz Potkoluna,

²¹⁶ Zabilježili autori 9. maja 2017. godine u Zarudini.

²¹⁷ Duranović, Elvir, Henig, David, „U potrazi za Božijim bereketom...“, str. 44.

Strganca i zapadnih sela organiziran je teferič na Lopatama.²¹⁸ Po izlasku na Turjak porodice se rasporede u hladu oko proplanka da bi ručale. Još dok se učila dova u Zarudini, trgovci su na Turjaku pekli janjce, piliće i pržili ćevape za one koji hranu nisu donijeli sa sobom, tako da ih pečeno meso očekuje čim završe s vjerskim programom. Alkohol zvanično nije dozvoljen i organizatori nastoje da se ovo zlo udalji od dovišta. Poslije ručka i kratkog odmora lokalni muzičari zasviraju harmoniku, a djevojke i momci, pa čak i žene i muškarci u srednjim godinama hvataju se u veliko kolo. Društveni aspekt dovišta ogleda se u tome što je za momke i djevojke teferič idealna prilika za upoznavanje, a za starije prilika da se obnove stara poznanstva i sklope nova. Sastavni dio teferiča su momačke igre i junačenja u bacanju kamena s ramena, skakanju iz mjesta, trčanju itd. Teferič traje do večernjih sati kada se posjetioc, do neke nove prilike, sretni i zadovoljni vraćaju svojim kućama.²¹⁹

Treći put, drugog utorka po Jurjevu, u Zarudinu su dolazili samo oni bolesnici kojima nisu dovoljno pomogli prvi i drugi iscjeliteljski tretman. Oni su, moleći dragog Boga da im pomogne i olakša, izvršavali iste radnje kao i prethodna dva puta.²²⁰ Danas poneko navrati u Zarudinu drugog utorka po Jurjevu.

Nakon muslimana Zarudinu su na Vidovdan 28. juna pohodili pravoslavci iz Tatarevića i okolnih sela. Oni su, poput muslimana, iskazivali puno poštovanje šejhu Muratu i njegovom sinu Salihu čije turbe su darivali velikim iznosima novca. Nakon posjete turbetu i pravoslavci su odlazili do izvora Dobre vode i Kasimovog vrela čije čudotvorne vode su koristili na isti način kao i muslimani, nakon čega su išli na teferič na Lopatama.²²¹ U današnje vrijeme nema organiziranog dolaska pravoslavaca na dovište Dobre vode.

Zaključak

Dovište Dobre vode u Zarudini, općina Foča, tradicionalno je muslimansko kalendarsko dovište. Dovište čine tri znamenitosti koje većina obavezno posjećuje: turbe šejha Murata i njegovog sina Saliha, iscjeliteljski izvori Dobre vode i ljekovito Kasimovo vrelo. Za razliku od većine dovišta ovog tipa koja se obilaze jedanput godišnje, ljudi su se prije agresije na Bosnu i Hercegovinu na Dobrim vodama okupljali tri puta: u utorak prije Jurjeva „Boni utorak“, tada su dolazile samo bolesne osobe; u prvi utorak poslije Jurjeva, kada se učila zajednička dova i dolazili su svi, i zdravi i bolesni; i u

²¹⁸ Kazivao Alija Begović iz Koluna (Zarudina, 9. maj 2017).

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Kazivao Alija Begović iz Koluna (Zarudina, 9. maj 2017).

²²¹ Ibid.

drugi utorak poslije Jurjeva, tada su dolazile bolesne osobe kojima dva tretmana nisu bila dovoljna za izlječenje.

Tri su osnovne funkcije dovišta. Prvi i najvažniji je iscjeliteljski aspekt, odnosno liječenje bolesnih ljekovitom Dobrom vodom. To je i glavni razlog zbog kojeg su ljudi ovo dovište posjećivali tri puta, mada se zajednička dova, kao i kod drugih tradicionalnih dovišta, učila samo jedanput. Drugi je obredni aspekt, a sastoji se od pobožne posjete turbetu šejha Murata i njegovog sina Saliha i učestvovanja u vjerskom programu i zajedničkoj dovi na musalli pored izvora Dobre vode. Treća funkcija dovišta je društveno-ekonomska. Naime, nakon vjerskog dijela programa posjetioци dovišta se okupljaju nedaleko od dovišta, odnosno izvan „svetog prostora“ gdje teferiče do kasnih noćnoj sati. Lokalno stanovništvo teferič je koristilo za trgovinu prehrambenim i tekstilnim proizvodima, omladina za međusobno upoznavanje i ašikovanje, a starije osobe za učvršćivanje starih poznanstava i stvaranje novih.

O tome ko su bili šejh Murat i njegovo sin Salih, kada su živjeli i zašto je iznad njihovih grobova podignuto turbe, još uvijek nemamo pouzdanih podataka. Njihovi grobovi nedvojbeno potvrđuju da su bili historijske ličnosti. U radu smo naveli većinu narodnih predanja o njima s ciljem otkrivanja njihove temeljne svrhe, koja se, prema nama, ogleda u tome da se objasni nastanak ljekovitih izvora Dobre vode. Naime, sva predanja, ustvari, govore o tome da je šejh Murat bio evlija na čiju molbu je Bog dao da provru čudotvorni izvori koje ljudi do današnjih dana koriste za liječenje bolesti.

Konačno, analizom osnovnih funkcija dovišta, od kojih je, dakle, temeljna liječenje bolesnih, te narodnih predanja o šejhu Muratu i njegovom sinu Salihi čija je osnovna svrha da objasne čudotvorni nastanak ljekovitih izvora Dobre vode, u radu samo, uz komparaciju ovog dovišta sa svetištem sv. Ive u Podmilačju, argumentirano iznijeli tvrdnju o predislamskom porijeklu ovog dovišta.

Agresija na Bosnu i Hercegovinu (1992–1995) presudno je utjecala na odsudni diskontinuitet u tradiciji okupljanja na dovištu Dobre vode. U radu smo cijenjenog čitaoca često podsjećali na to da se nešto ranije, dakle prije agresije, činilo, a da se danas ne čini. Naravno, razloga za to je mnogo, razvoj zdravstva i olakšani pristup medicinskim ustanovama svakako su utjecali na to da se ljudi u Zarudini u današnje vrijeme okupljaju uglavnom na zajedničkoj dovi prvog utorka poslije Jurjeva. Ali to su ljudi koji dolaze iz Sarajeva, Ustikoline, Goražda i drugih gradova iz Federacije Bosne i Hercegovine. Osnovni razlog zbog kojeg je došlo do diskontinuiteta u tradiciji jeste činjenica da nisu ostvareni povoljni uslovi za povratak muslimanskog stanovništva u ratom razorena sela na području Foče i Gacka, što je dovelo do toga da danas u Zarudini, Kolunu i okolnim selima jednostavno nema ljudi koji bi njegovali sve segmente nekadašnje tradicije.